

ห้องสมุดวัดและการดำเนินงานห้องสมุดวัด

ประวัติความเป็นมาของห้องสมุดวัด

จากประวัติความเป็นมาของห้องสมุดทั้งของไทยและของต่างประเทศแสดงให้เห็นว่าห้องสมุดต่าง ๆ มีวิวัฒนาการมาจากห้องสมุดทางศาสนา ในคริสตศาสนา เมื่อตอนต้นศตวรรษที่ 6 เซนต์เบเนดิกต์ (St. Benedict) ได้สร้างกฎสำหรับนักบวชขึ้นซึ่งเป็นแนวทางการปฏิบัติตัวในชีวิตประจำวันของนักบวชในคริสตศาสนา กฎตอนหนึ่งมีข้อความว่า "Idleness is the enemy of the soul ; hence brethren ought at certain hours, to occupy themselves with manual labor, and at other hours in sacred reading" ความเกียจคร้าน เป็นศัตรูของจิตวิญญาณ ด้วยเหตุนี้พระควรใช้เวลาส่วนหนึ่งทำงาน และใช้เวลาอีกส่วนหนึ่งในการอ่านหนังสือทางศาสนา (Dunlap 1972 : 64, quoting St. Benedict. St. Benedict's Rule) การอ่านจึงมีบทบาทมากขึ้นในวัด ความต้องการอ่านคัมภีร์ไบเบิลและคัมภีร์ทางศาสนาอื่น ๆ ทำให้เกิดการคัดลอกต้นฉบับตัวเขียน ได้แก่ อรรถกถาพระคัมภีร์หรืองานเขียนของพระที่มีชื่อเสียง และศิลปศาสตร์ต่าง ๆ มีการเก็บรักษาหนังสือเหล่านี้ไว้เป็นอย่างดีในวัด เมื่อมีหนังสือจำนวนมากขึ้นทำให้มีการสร้างห้องสมุดขึ้นมาเป็นที่เก็บรักษาโดยเฉพาะและถือเป็นสิ่งสำคัญยิ่งของวัดเห็นได้จากมีคำกล่าวสำหรับการสร้างวัดในคริสตศาสนาว่า "a monastery without a library is a fort without an armoury" วัดที่ปราศจากห้องสมุดเปรียบได้กับป้อมปราการที่ขาดคลังสรรพาวุธ (Thurston 1910: 230-231)

ในทางพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน วัดโดยทั่วไปจะสร้างหอไตรขึ้น หอไตรนี้เข้าใจกันว่าได้เริ่มมีขึ้นตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัย (สุทธิลักษณ์ อ่ำพันวงค์ 2507: 191) นับตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้รับเอาพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์เข้ามาสู่กรุงสุโขทัยพร้อมทั้งนำพระไตรปิฎกซึ่งจารึกในใบลานเข้ามาด้วย พระสงฆ์ไทยจึงได้ความคิดในการจารึกเรื่องราวต่าง ๆ ลงในใบลาน เมื่อจารึกมากขึ้นจึงมีการสร้างเรือนเอกเทศเรียกว่า "หอไตร" เป็นที่เก็บ หอไตรนี้มักสร้างสวยงามเป็นพิเศษในเขตพุทธาวาสซึ่งถือว่าเป็นเขตที่สำคัญที่สุดของวัด โดยปกติจะสร้าง

เป็นรูปคล้ายโบสถ์ขนาดเล็กสร้างด้วยไม้ล้วนหรือข้างล่างก่ออิฐถือปูน หรือมีเสาสูงกว่าอาคารอื่น ๆ ในบริเวณของวัด (แมนมาส ชาลิต 2520: 8) ทอไตรจึง เป็นเหมือนห้องสมุดของวัด เป็นสิ่งสำคัญยิ่งของวัดในทางพระพุทธศาสนา

การดำเนินงานห้องสมุดของวัดในประเทศไทยแบ่งได้ เป็น 3 ระยะ คือ

ระยะที่หนึ่ง ในสมัยสุโขทัย อโยธยา และธนบุรี

ระยะที่สอง ในสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.2325 - พ.ศ.2499)

ระยะที่สาม ในสมัยปัจจุบัน (พ.ศ.2500 -

การดำเนินงานห้องสมุดระยะแรก ตั้งแต่สมัยสุโขทัย อโยธยา และธนบุรี ในระยะนี้ ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่ามีการดำเนินงานที่เป็นแบบแผนแน่นอน แต่มีกล่าวถึงการรวบรวม และการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 8 ซึ่งมีขึ้นที่วัดโพธาราม (วัดเจดีย์เจ็ดยอด) เมือง เชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ.2020 ในสมัยของพระเจ้าติโลกราช (สุทธิพงษ์ ดันตยาพิศาลสุทธิ 2530: 5) ได้มีการชำระอักษรพระไตรปิฎกและจารึกลงในใบลานเรียกว่า "การสร้างหนังสือ" การจัดเก็บหนังสือ เช่น คัมภีร์ใบลาน ซึ่งอาจเปรียบได้ว่าเป็นงานเทคนิคนั้น นิยมใช้ผ้าคลุม ผ้าคาด หรือผ้าไหมที่สวยงามห่อไว้ พร้อมทั้งประดิษฐ์ฉลากบอกชื่อคัมภีร์อย่างวิจิตรงดงาม ด้วยไม้งาช้าง โลหะ หรือผ้าไหม เสียบไว้ที่ผ้าห่อคัมภีร์ด้วย (กองแก้ว วีระประจักษ์ 2521: 15) สามารถใช้แทนปกหรือบัตรบอกชื่อหนังสือได้ มีการจัดเก็บไว้อย่างหวงแหนในหอพระไตรปิฎก ถือเป็นของสูงและมีความศักดิ์สิทธิ์ ผู้ที่ใช้หอไตรและคัมภีร์เหล่านี้ได้แก่กษัตริย์ ขุนนาง พระภิกษุ และสามเณร

ระยะที่สอง สมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.2325 - พ.ศ.2499) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้โปรดเกล้าให้สร้างหอพระมณเฑียรธรรมขึ้นเมื่อ ปีเถาะ พ.ศ.2326 เพื่อให้เป็นที่เก็บรวบรวมพระไตรปิฎกของหลวงในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (แมนมาส ชาลิต 2509: 14) และใช้เป็นที่เรียนของพระภิกษุสามเณรด้วย ในรัชสมัยนี้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 9 (กองแก้ว เจริญอักษร 2527: 5) ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าให้ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ให้เลือกสรรตำราต่าง ๆ มาตรวจแก้ไขแล้วจารึกลงแผ่นศิลาประดับไว้ในบริเวณวัด เรื่องที่จารึกไว้ อาจแบ่งออกได้เป็น 8 หมวด คือ หมวดประวัติ หมวดวรรณคดี หมวดพุทธศาสนา หมวดคำราชา

หมวดสุภามิต หมวดประเพณี หมวดพลาณามัย และหมวดทำเนียบ (เช่น ทำเนียบสมณศักดิ์ ทำเนียบหัวเมืองชั้น เป็นต้น) ซึ่งเทียบได้เป็น 4 สาขาทางการศึกษา คือ สาขาพุทธศาสนา สาขาศิลปกรรม สาขาอักษรศาสตร์ และสาขาแพทยศาสตร์ เพื่อให้เป็นแหล่งศึกษาวิชาความรู้ของคนทั่วไปโดยไม่เลือกชั้นวรรณะ นอกจากนี้ยังมีหอพระธรรมหรือห้องสมุดประจำวัดเพื่อใช้เป็นห้องสมุดสำหรับพระภิกษุสามเณร

ความนิยมสร้างหอไตรลดลงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ก็ยังมีการก่อสร้างอาคารขึ้นเพื่อเป็นที่เก็บหนังสือพระธรรมคัมภีร์ทำนองคล้ายกับหอไตร แต่เรียกชื่อให้ต่างออกไป เช่น เรียกว่าหอพระธรรมบ้าง หอพระสมุดบ้าง อาคารลักษณะนี้มีปรากฏแบบอย่างที่ควรอ้างถึงคือหอพุทธศาสนสังคหะ ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เป็นหอพระสมุดที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าให้ประกาศตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 11 เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2443 ปีชวด รัตนโกสินทรศก (หอสมุดแห่งชาติ 2528 : 27) เพื่อให้เป็นที่รวบรวมพระไตรปิฎกและหนังสือพระพุทธศาสนาทุกภาษาเข้าไว้ด้วยกัน ปรากฏว่านอกจากมีภาษาไทยหรืออักษรไทยแล้วยังมีอักษรภาษาต่าง ๆ หลายภาษา เช่น อักษรขอม อักษรลาว อักษรสิงหล อักษรรามัญ อักษรโรมัน อักษรจีน อักษรญี่ปุ่น เป็นต้น สิ่งสำคัญซึ่งคณะกรรมการหอพุทธศาสนสังคหะจัดทำคือ มีการจัดพิมพ์หนังสือเก่าจำหน่ายในงานกุศล มีการทำบัญชีหนังสือและสิ่งของในหอสมุด

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ยังได้โปรดให้สร้างหอพระสมุดวชิรญาณขึ้นเพื่อเป็นการสนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระบรมชนกนาถ สิ่งสำคัญเกี่ยวกับหนังสือและบรรณารักษศาสตร์ที่คณะกรรมการหอสมุดวชิรญาณจัดทำขึ้นคือ กำหนดข้อบังคับของหอพระสมุดฯ เรียกว่า "กฎหมายของหอพระสมุดวชิรญาณ" กำหนดวัตถุประสงค์ของหอสมุดฯ และริเริ่มการจัดทำบรรณานุกรม (แม้นมาศ ชวลิต 2509 : 92) ต่อมาในปี พ.ศ. 2448 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้รวมหอสมุด 3 แห่ง คือ หอพระมณฑียรธรรม หอพุทธศาสนสังคหะ และหอพระสมุดวชิรญาณ เพื่อตั้งเป็นหอสมุดสำหรับพระนคร เรียกชื่อว่า "หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร" การจัดหนังสือในหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครแบ่งออกเป็น 3 แผนก คือ แผนกหนังสือคัมภีร์พระพุทธศาสนา แผนกหนังสือต่างประเทศ และแผนกหนังสือไทย (แม้นมาศ ชวลิต 2509 : 16. , หอสมุดแห่งชาติ 2528 : 36) มีการจัดหาสิ่งพิมพ์โดยการประกาศให้ประชาชนทราบว่าหอพระสมุดฯ ประสงค์จะรวบรวมคัมภีร์พระไตรปิฎก

และหนังสือทั้งปวง ปรากฏว่าได้รับหนังสือที่มีคุณค่าที่ขุนนาง วัดและประชาชนนำมามอบให้ เป็นจำนวนมาก มีนโยบายการจัดซื้อโดยกำหนดหนังสือที่จะจัดซื้อเป็น 3 ลำดับ คือ หนังสือชั้นเอก ได้แก่ หนังสือที่มีเรื่องดีและเขียนดีด้วย หนังสือโท ได้แก่ หนังสือที่เนื้อเรื่องแปลกแต่เขียนไม่ดี และหนังสือตรี ได้แก่ หนังสือที่เขียนดีแต่เรื่องด้นหรือเขียนไม่สู้จะดี (ทอสมุดแห่งชาติ 2528 : 45) สำหรับกรรมการผู้ทำหน้าที่ดูแลนั้นส่วนมากเป็นข้าราชการซึ่งมีงานประจำทำอยู่แล้ว จึงไม่สามารถปลีกเวลามาจัดดำเนินการได้เต็มที่และยังต้อง เปลี่ยนทุกปี เงินสำหรับใช้จ่ายมีจำนวนจำกัด การดำเนินงานจึงไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร อย่างไรก็ตามจะเห็นว่าห้องสมุดในระยะนี้เปิดให้บริการ แก่บุคคลต่าง ๆ กว้างขวางยิ่งขึ้น

ระยะที่สาม (พ.ศ.2500 -) เนื่องจากปีพุทธศักราช 2500 นับเป็นปีที่สำคัญของ พุทธศาสนา เพราะเป็นวาระที่วันปรินิพพานของพระพุทธเจ้าได้ล่วงมาบรรจบครบ 25 ศตวรรษ เมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ.2500 ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ปีระกา รัฐบาลซึ่งมีจอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีได้จัดงาน "ฉลอง 25 พุทธศตวรรษ" มีการสังคายนาพระไตรปิฎก มีการบำเพ็ญกุศลเป็นพิเศษอย่างมโหฬาร และเริ่มสร้างพุทธมณฑล บนเนื้อที่ 2,500 ไร่ ณ ตำบลศาลายา อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อเป็นศูนย์กลางการศึกษาค้นคว้าด้านพระพุทธศาสนา และเพื่อเป็นพุทธบูชา เป็นพุทธอนุสรณียสถานในโอกาสที่พระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติไทยได้เจริญรุ่งเรือง มาจนครบ 2,500 ปี (พเยาว์ ศรีทงส์ 2526 : 58) นับตั้งแต่ พ.ศ.2506 ห้องสมุด พุทธศาสนาได้พัฒนาขึ้นอย่างมีแบบแผน โดยกรมการศาสนาได้จัดตั้งห้องสมุดของกรมการศาสนา ขึ้น และมอบให้แผนกตำราและห้องสมุดทำหน้าที่เป็นศูนย์บริการจัดหาหนังสือทางศาสนา ให้บริการตอบคำถามเกี่ยวกับศาสนาและวิธีดำเนินงานห้องสมุดประจำวัด ต่อมาในปี พ.ศ.2511 เพื่อให้วัดทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคได้เป็นแหล่งรวม เอกสารและศาสนวัตถุเพื่อการศึกษา ค้นคว้าของพระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป กรมการศาสนาจึงสนับสนุนโดยให้มี "การจัดตั้งห้องสมุดและพิพิธภัณฑ์ของวัด" ขึ้นเป็นลำดับ การดำเนินงานในขั้นแรก กรมการศาสนาได้สำรวจข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับห้องสมุดวัดจากวัดซึ่งมีสำนักเรียนหรือโรงเรียนพระปริยัติธรรมทั่วราชอาณาจักรประมาณ 5,800 แห่ง ต่อมาได้จัดการประชุมสัมมนา พระภิกษุบรรณารักษ์ในเขตพระนครและธนบุรี เมื่อวันที่ 1 - 4 ตุลาคม พ.ศ.2511 มีพระภิกษุ เข้าร่วมประชุม 28 รูป เพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับห้องสมุด ผลที่ได้เป็นที่น่าพอใจ คือพระสงฆ์ได้ตระหนักถึงความสำคัญและประโยชน์ของห้องสมุดมีความกระตือรือร้นที่จะดำเนินงาน

ห้องสมุดวัดให้ได้ประโยชน์ยิ่งขึ้น (กรมการศาสนา 2511: 113-114) และมีการจัดทำมาตรฐานห้องสมุดประจำวัด ซึ่งระบุถึงวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งห้องสมุดประจำวัด คณะกรรมการห้องสมุดประจำวัด สถานที่ และขนาดของห้องสมุด วัสดุและครุภัณฑ์ บุคลากร การบริหาร คู่มือบรรณารักษ์ห้องสมุดประจำวัด ฯลฯ เป็นการกระตุ้นให้วัดต่าง ๆ ดำเนินงานด้านห้องสมุดเพิ่มมากขึ้น หลังจากนั้นมีการจัดสัมมนาเจ้าอาวาสและพระภิกษุผู้ดำเนินงานห้องสมุดอีกหลายครั้ง นับได้ว่าการดำเนินงานห้องสมุดของวัดระยะนี้มีความเจริญรุ่งเรืองมาก

ต่อมาเมื่อ พ.ศ.2515 มีประกาศของคณะปฏิวัติให้เปลี่ยนแปลงการแบ่งส่วนราชการ กรมการศาสนา แยกตำราและห้องสมุดถูกยุบไปจึงไม่มีการสืบทอดการดำเนินงานเกี่ยวกับห้องสมุดวัด เป็นผลทำให้ห้องสมุดวัดบางแห่งเลิกการดำเนินงานไป อย่างไรก็ตามยังมีผู้ที่เห็นคุณค่าประโยชน์ของห้องสมุดวัดได้ช่วยกันจัดตั้งห้องสมุดของวัดขึ้นมาใหม่หลายแห่ง กล่าวได้ว่าเนื่องมาจากความศรัทธาในพระบรมพุทธศาสนา คนทั้งหลายต้องการฟื้นฟูให้วัดยังคงดำรงสถานภาพเป็นศูนย์กลางของสังคม การจัดตั้งห้องสมุดวัดนั้นทำได้หลายรูปแบบซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

ความสำคัญของห้องสมุดวัด

จากการศึกษาเรื่อง "การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.2325 - พ.ศ.2394)" อัจฉรา กาญจนินัย ให้ข้อคิดว่า ในอดีตพระสงฆ์เป็นผู้นำทางการศึกษานอกโรงเรียน แต่ในปัจจุบันบทบาททางนี้ได้ลดน้อยลง ถ้าหากสถาบันสงฆ์ได้หันกลับไปให้ความรู้แก่ประชาชนอีกครั้งหนึ่งก็จะช่วยให้การจัดการศึกษานอกโรงเรียนประสบผลสำเร็จมากขึ้น ทั้งนี้เพราะพระสงฆ์ในชนบทได้ชื่อว่าเป็นผู้นำอย่างไม่เป็นทางการในระดับหมู่บ้าน เป็นผู้นำประชาชนในการตัดสินใจหาปัญหาสำคัญของท้องถิ่น ความเคารพและศรัทธาของประชาชนที่มีต่อสถาบันสงฆ์ก็มีมากพอที่จะทำการเผยแพร่การศึกษาแก่ประชาชนได้อย่างสะดวก (อัจฉรา กาญจนินัย 2525: 95) เนื่องจากการศึกษาแบบนี้จัดได้ว่าเป็นการศึกษาได้เปล่าหรือเป็นการศึกษาที่ลงทุนน้อยที่สุด แนวทางหนึ่งที่จะช่วยได้คือการจัดและส่งเสริมห้องสมุด เพราะห้องสมุดเป็นบ่อเกิดแห่งปัญญา เป็นสิ่งที่สนับสนุนการศึกษาได้เป็นอย่างดี

เนื่องจากความสำคัญและความสัมพันธ์ระหว่างห้องสมุดกับวัดซึ่งจะยังคงประโยชน์มากมายแก่การศึกษานั้น จึงมีผู้มีความเห็นสนับสนุนให้มีการตั้งห้องสมุดหรือที่อ่านหนังสือขึ้นในวัด

เมื่อปี พ.ศ.2516 อารโย ภิกขุ ได้ศึกษาเรื่อง "ผลกระทบของพระพุทธศาสนากับสังคมไทย บางด้านในปัจจุบัน" โดยรวบรวมความคิดเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่าน สำหรับประเด็นคำถามที่ว่าเห็นสมควรจัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์แก่สังคมอะไรอีกบ้างให้เกิดมีขึ้นในวัด ในด้านการศึกษา และห้องสมุดนั้นผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่าน เช่น สมเด็จพระญาณสังวร พระราชันนันทมุนี พระราชวิสุทธิเวที ได้ให้แนวคิดไว้ว่า วัดควรให้การศึกษแก่ประชาชนเท่าที่จัดทำได้ เช่น ควรจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ควรมีการจัดบรรยายธรรม และควรจัดให้มีห้องสมุดซึ่งเป็นที่รวบรวมหนังสือเกี่ยวกับศาสนา และวัฒนธรรม สำหรับให้ประชาชนได้อาศัยค้นคว้า (อารโย ภิกขุ 2516: 70-76)

นอกจากนี้ยังมีข้อเขียนของผู้ทรงคุณวุฒิให้ความคิดเห็นสนับสนุนการจัดห้องสมุดเพื่อสงเคราะห์ประชาชนอีกหลายท่าน เช่น ชำเลือง วุฒิจันทร์ ซึ่งจัดกิจกรรมด้านการศึกษาของวัดเป็นกิจกรรมสงเคราะห์ ได้แก่ การศึกษาสงเคราะห์และสาธารณสงเคราะห์ ให้แนวคิดที่วัดควรมีการสร้างที่อ่านหนังสือพิมพ์ ห้องสมุด-พิพิธภัณฑ์ในวัด อาจเป็นของวัดโดยทางวัดจัดให้ประชาชน มีชาวบ้านเจ้าของวัดช่วยเหลือ ทางราชการช่วยเหลือ หรือจัดขึ้นเองโดยทางวัดให้การดูแล อาจใช้สถานที่เสนาสนะของวัดหรือจัดสร้างขึ้นใหม่ มีพระภิกษุสามเณรในวัดเป็นผู้คอยดูแลรักษาและจัดให้บริการแก่ประชาชน (ชำเลือง วุฒิจันทร์ 2526: 9-13)

ผู้ทรงคุณวุฒิดังกล่าวล้วนมีข้อเสนอนั้นที่ต้องการให้วัดและพระสงฆ์มีบทบาทด้านการศึกษาต่อไป โดยให้การศึกษาที่ถูกต้องด้านพุทธศาสนาแก่เยาวชนและประชาชนทั่วไป ให้มีการจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์อย่างแพร่หลาย และให้มีการจัดตั้งที่อ่านหนังสือ ห้องสมุด หรือพิพิธภัณฑ์ขึ้นในวัด เพื่อเผยแพร่ความรู้แก่ประชาชน

การก่อตั้งและการบูรณะห้องสมุดวัด

นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2511 เป็นต้นมา กรมการศาสนาสนับสนุนให้มีการจัดตั้งห้องสมุดและพิพิธภัณฑ์ของวัด จึงทำให้มีการตื่นตัวสนใจสร้างห้องสมุดของวัดเพิ่มมากขึ้น การก่อตั้งและบูรณะห้องสมุดวัดโดยทั่วไปมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. เป็นความพยายามของบุคคลหลายฝ่ายในการที่จะฟื้นฟูให้วัด เป็นศูนย์กลางของสังคม เหมือนที่เคยเป็นมาแล้วในอดีต

2. เพื่อให้เป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ อันเป็นประเพณีที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ซึ่งถือว่าชาวไทยที่สมบูรณ์จะต้องได้ผ่านการบวชเรียนอย่างน้อยครั้งหนึ่งในชีวิต
3. การสร้างห้องสมุด เพื่อเป็น เกียรติแก่วงศ์ตระกูล
4. สร้างห้องสมุดขึ้นมาจากความศรัทธาและหวังผลบุญ ห้องสมุดที่สร้างขึ้นด้วยเหตุนี้มี 2 แบบ คือ

4.1 ห้องสมุดแบบสามัญคิ เป็นห้องสมุดที่ประชาชนร่วมใจกันสร้าง ในชั้นแรกมักจะมีเพียงสถานที่ เช่น เป็นอาคารเอกเทศ หรือเป็นส่วนหนึ่งของศาลาการเปรียญ สำหรับวัสดุครุภัณฑ์อื่น ๆ มีการจัดหาเพิ่มเติมในภายหลัง

4.2 ห้องสมุดสร้างถวายวัดโดยผู้ใดผู้หนึ่ง ห้องสมุดลักษณะนี้จะมีความพร้อมในเรื่องวัสดุ ครุภัณฑ์ มากกว่าแบบแรก เพราะอย่างน้อยที่สุดย่อม เป็นการแสดงและประกาศเกียรติคุณของผู้สร้างด้วย

5. การสร้างห้องสมุดวัด เพื่อเป็นอนุสรณ์ แบ่งได้ดังนี้

5.1 เป็นอนุสรณ์แก่ผู้ที่ตายไปแล้ว

5.2 เป็นอนุสรณ์แก่ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่

6. ความต้องการสร้างอาคารของประชาชนในท้องถิ่นร่วมกับพระภิกษุสามเณร เพื่อให้เป็นสถานที่เอนกประสงค์ เช่น ใช้เป็นที่ฝึกปฏิบัติธรรม เป็นที่ประชุมพระภิกษุสามเณร เป็นที่ประชุมชาวบ้าน เป็นที่จัดกิจกรรมทางศาสนา และเป็นห้องสมุดได้ด้วย

7. การทอดผ้าป่าหนังสือ ผลจากการทอดผ้าป่าหนังสือนับ เป็นจุดหนึ่งที่สนับสนุนให้มีการจัดตั้งห้องสมุดวัดขึ้น

จากลักษณะการก่อตั้งและบูรณะห้องสมุดวัดดังกล่าว จะเห็นได้ว่าห้องสมุดวัดเกิดขึ้นมาได้จากความช่วยเหลือของหน่วยงานรัฐบาล และความร่วมมือของประชาชนซึ่งอยู่ใกล้ชิดโดยรอบวัด หน่วยงานที่สำคัญ ได้แก่ กรมการศาสนา และกรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

หน่วยงานต่าง ๆ ของกรมการศาสนาต่างปฏิบัติหน้าที่ของตนให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน ในการพัฒนาวัด ในด้านการศึกษา กองศาสนศึกษาจัดการสัมมนาบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยสงฆ์

ทั้งสองแห่งที่จะไปช่วยปฏิบัติศาสนกิจในส่วนภูมิภาค มอบหมายนโยบาย หลักการ และแนวทาง พัฒนาวัดไปกับพระธรรมทูตซึ่งจะต้องจาริกไปเยี่ยม เยียนอบรมสั่งสอนประชาชน ทาทางกระคุ่น เราให้วัดในเขตพื้นที่ เป้าหมายได้เปิดสำนัก เรียนพระปริยัติธรรม โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์ โดยประสานงานกับคณะสงฆ์อย่างใกล้ชิด เพื่อกระจายครูที่มีความรู้ความสามารถไปประจำยังสำนักเรียนนั้น ๆ แล้วให้การอุดหนุนทางการเงินและวัสดุอุปกรณ์ทางการศึกษา (กรมการศาสนา 2526 : 38) ทั้งนี้เพราะกรมการศาสนามีนโยบายส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน อำนวยประโยชน์แก่ประชาชนทั้งทาง ศาสนกิจ การศึกษา วัฒนธรรมและการปกครอง

ในการส่งเสริมดูแลด้านการศึกษาของพระภิกษุสามเณร ตลอดจนกิจการด้านการศึกษา ที่ทางวัดจะสามารถจัดให้แก่เยาวชนและประชาชน กรมการศาสนาได้จัดพิมพ์สิ่งพิมพ์ทางการ ศาสนาออกเผยแพร่เสมอ สิ่งพิมพ์เหล่านี้ได้แก่

หนังสือวัดพัฒนา มีกำหนดออกเป็นรายปี
 หนังสือสถิติการศาสนา มีกำหนดออกเป็นรายปี
 หนังสือผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา
 วารสารใบลาน มีกำหนดออกรายสองเดือน
 จุลสารและเอกสารคำแนะนำของกรมการศาสนาในเรื่องต่าง ๆ

ฯลฯ (ดูภาคผนวก ฉ)

กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ

กรมการศึกษานอกโรงเรียนมีบทบาทในการส่งเสริมห้องสมุดวัดที่สำคัญคือ มีโครงการจัดที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน และจัดให้มีโครงการทอดผ้าป่าหนังสือ โดยความร่วมมือของหน่วยงานต่าง ๆ และประชาชนทั่วไป

ก. การจัดที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน

การจัดที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านนี้มีจุดประสงค์ เพื่อให้ประชาชนในชนบทได้ทราบ ข่าวสารต่าง ๆ และเพื่อสร้างนิสัยรักการอ่านให้แก่ประชาชน นับ เป็นการป้องกันการลืมหืมหนังสือ วิธีหนึ่ง ที่อ่านหนังสือนี้ส่วนใหญ่จะจัดไว้ใกล้ที่ตั้งสภาตำบล บ้านกำนัน บ้านผู้ใหญ่บ้าน หรือในวัด

ต่อมามีความคิดเห็นว่าการจัดตั้งไว้ในวัดนับว่าเป็นสถานที่เหมาะสมมากกว่าที่อื่น ๆ ผู้อ่านจะถือว่ามีสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เป็นสมบัติของวัดจึงป้องกันการสูญหายได้ทางหนึ่ง และสามารถขอให้ภิกษุสามเณรในวัดช่วยดูแลรักษาได้ด้วย นอกจากนี้ กรมการศึกษานอกโรงเรียนยังได้ส่งเสริมอีกวิธีหนึ่งคือ จัดให้มีโครงการทอดผ้าป่าหนังสือแก่ห้องสมุดวัดในภาคต่าง ๆ

ข. การทอดผ้าป่าหนังสือ

การทอดผ้าป่าหนังสือ เป็นการบำเพ็ญกุศลแบบหนึ่งซึ่งเกิดจากการประยุกต์ประเพณีทอดผ้าป่าแบบดั้งเดิมในพระพุทธศาสนา แต่เพื่อสนับสนุนการศึกษาจึงเปลี่ยนสิ่งที่จะนำไปถวายเป็นหนังสือ เป็นความคิดริเริ่มที่ส่งเสริมให้ชาวบ้านในท้องถิ่นชนบทได้มีโอกาสแสวงหาความรู้เพิ่มเติมจากการอ่าน เพื่อจะได้ทราบข่าวสารความก้าวหน้าของวิทยาการใหม่ ๆ ที่อาจจะเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตและเป็นการรักษาสภาพการอ่านของประชาชนไว้ได้ด้วย

ผู้ริเริ่มโครงการทอดผ้าป่าหนังสือ คือ ไกรวิทย์ วรพิพัฒน์ (ภิกษุญาพร นิตยประภา 2522: 21) ในขณะที่เดินทางไปราชการที่จังหวัดสุรินทร์ เห็นวัดเป็นจำนวนมากจึงเกิดความคิดว่ามีวัดเป็นจำนวนมากกว่าโรงเรียน เพราะมีวัดอยู่ในทุกชุมชน วัดมีหอไตร แต่มีเฉพาะหนังสือธรรมะ ถ้าหากจัดหาหนังสือใหม่ ๆ หลายประเภทอันเป็นประโยชน์แก่คนทุกเพศทุกวัยมาไว้ที่วัด ก็จะได้ประโยชน์แก่คนหลายกลุ่ม ทั้งพระภิกษุสามเณร ศิษย์วัด นักเรียน และประชาชนที่อยู่โดยรอบวัด จึงได้ทดลองนำผ้าป่าหนังสือไปทอดที่วัดเสม็ดเหนือ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นวัดแรก ปรากฏว่าได้รับการสนับสนุนจากญาติมิตร และชาวบ้านเป็นอย่างมาก หลังจากนั้นได้จัดโครงการทอดผ้าป่าหนังสือน้อมเกล้าถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสมงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 4 รอบ (5 ธันวาคม 2518 - 5 ธันวาคม 2519) . ในการจัดโครงการทอดผ้าป่าหนังสือครั้งนั้นประกอบด้วยคุณหญิงอัมพร มีสุข เป็นประธานกรรมการ และมีข้าราชการผู้ใหญ่ของกระทรวงศึกษาธิการ เข้าร่วม เป็นคณะกรรมการอีกหลายท่าน

นอกจากนี้ยังมีโครงการทอดผ้าป่าหนังสือครั้งสำคัญอยู่ในระหว่างการดำเนินการ ชื่อว่า "โครงการทอดผ้าป่าถวายหนังสือ ถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในโอกาสมงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 5 รอบ" โครงการนี้สืบเนื่องระยะเวลา 2 ปี (เริ่มเดือนมกราคม พ.ศ.2529 ถึงเดือนธันวาคม พ.ศ.2530) มีเป้าหมายการทอดผ้าป่าถวายหนังสือในจังหวัดต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักรอย่างน้อย 2,530 วัด

ห้องสมุดวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เนื่องจากการจัดการศึกษายังไม่ทั่วถึงทำให้ประชาชนบางส่วนอาจไม่ได้รับการศึกษา จบการศึกษาภาคบังคับ ด้วยเหตุจากฐานะยากจนและอุปสรรคต่าง ๆ ในการเข้าศึกษาในระบบ โรงเรียน จึงมีเยาวชนส่วนหนึ่ง เข้าสู่สมณเพศโดยการบวชพระบวชเณร ในจำนวนนี้เป็น เยาวชน ที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นอัตราสูงสุด ทั้งนี้เพราะภาคนี้มีพลเมือง เป็นจำนวนมากกว่า ทุกภาคของประเทศ การอุปสมบทนี้มีจุดมุ่งหมายที่สำคัญคือ เพื่อจรรโลงพระศาสนาและศึกษา ทาความรู้ โดยการเข้าศึกษาในวัดที่มีสำนักเรียนหรือวัดที่มีพระสงฆ์ผู้อาวุโสกว่า มีวุฒิการศึกษา ที่ได้ร่ำเรียนมามากกว่า เป็นผู้สั่งสอนสืบทอดต่อกันมา เป็นการจัดการศึกษาสนับสนุนการจัดการศึกษา ของรัฐอีกทางหนึ่ง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีพระภิกษุ 101, 109 รูป สามเณร 69,941 รูป มีวัดจำนวน 16,028 แห่ง (กรมการศาสนา 2528: 7) แต่วัดที่มีห้องสมุดไว้ประกอบการศึกษานั้นยังมีน้อย หลังจากการทอดผ้าป่าหนังสือโดยเสด็จพระราชกุศลในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ครบ 4 รอบเมื่อปี พ.ศ.2518 นั้น ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีห้องสมุดวัดที่ปรากฏรายชื่อ อยู่เพียง 179 แห่ง (ภิญญาพร นิตยประภา 2522: 435-441) ซึ่งนับว่าเป็นจำนวนที่น้อยมาก มาถึงปัจจุบันนี้พบว่าในจำนวน 179 แห่งนั้นมีห้องสมุดวัดบางส่วนได้ล้มเลิกการดำเนินงานไป และมีการจัดตั้งขึ้นมาใหม่หลายแห่ง

จากโครงการทอดผ้าป่าหนังสือในปี พ.ศ.2530 นี้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีวัดที่มีความพร้อมในการรับทอดผ้าป่าหนังสือหรือความพร้อมในการจัดตั้งห้องสมุด 918 แห่ง ซึ่งเป็น จำนวนที่มากกว่าในภาคอื่น ๆ แต่ปรากฏว่าได้มีการทอดผ้าป่าหนังสือไปแล้วถึง 1,342 แห่ง เกินเป้าหมายที่ตั้งไว้ถึง 424 แห่ง แสดงว่าวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความกระตือรือร้น ที่จะให้ความร่วมมือด้านให้การศึกษาแก่ประชาชนทั่วไปเป็นอย่างมากเป็นที่คาดหมายว่าเมื่อครบ เวลาที่กำหนดในโครงการแล้วจะมีการทอดผ้าป่าหนังสือแก่ห้องสมุดวัดในภาคนี้เพิ่มขึ้นอีก

รายละเอียดการทอดผ้าป่าหนังสือตามภาคต่าง ๆ ในปี พ.ศ.2530

รายการ	เหนือ	กลาง	ตะวันออก	เฉียงเหนือ	ตะวันออก	ใต้	รวม
วัดที่มีความพร้อมจะรับทอด	798	567	918		174	275	2,749
ทอดผ้าป่าไปแล้ว	647	770	1,342		251	207	3,217
เหลือวัดที่จะทอด	165		เกินเป้าหมาย			68	233

ที่มา: งานอุปกรณ์และสื่อการสอน กองปฏิบัติการ กรมการศึกษานอกโรงเรียน

รายงานสรุปเมื่อ 9 มกราคม พ.ศ.2530

ห้องสมุดวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนมากเกิดจากการก่อตั้งของเจ้าอาวาสของวัดร่วมกับพระภิกษุสามเณรและประชาชนโดยรอบวัด แสดงให้เห็นว่าเจ้าอาวาสวัดที่เป็นนักพัฒนาจะเป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้าน สามารถเป็นผู้นำชาวบ้านให้ประกอบกิจกรรมที่เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมได้ วัดที่มีห้องสมุดโดยประชาชนสร้างถวาย เช่น ห้องสมุดสิริยานนท์ วัดโยธานิมิตร จังหวัดอุดรธานี วัดที่มีโรงเรียนพระปริยัติธรรมส่วนมากจะจัดห้องสมุดอยู่ห้องใดห้องหนึ่งของอาคารเรียน เช่น ห้องสมุดวัดโพธิ์วราราม อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ห้องสมุดวัดพระนารายณ์มหาราช อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น ห้องสมุดบางแห่งเป็นที่ตั้งหน่วยอบรมประจำตำบลของพระสงฆ์ด้วย เช่น ห้องสมุดธรรมวิทยานุสรณ์ เป็นหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลมัญชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ห้องสมุดที่เกิดขึ้นจากการสร้างเป็นอนุสรณ์ เช่น ห้องสมุด บ.ม.ร.* ตั้งอยู่ที่วัดอภิสิทธิ์ ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม โดยพระมณฑิร จันทโชโต และคณะ ผู้สำเร็จการศึกษาจากสำนักเรียนพระปริยัติธรรมซึ่งตั้งอยู่ในวัดนี้ ได้ร่วมกันสร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ของนักเรียน รุ่นที่ 3/2528 ห้องสมุดของวัดทุ่งศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี มีลักษณะเป็นหอพระไตรปิฎกสร้างอยู่กลางสระน้ำ เป็นสถาปัตยกรรมสมัยเก่ามีความงดงามมาก มีผู้สนใจทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศไปเยี่ยมชมอยู่เสมอ ภายในไม่มีโต๊ะหรือเก้าอี้ แต่มีระเบียงกว้าง 2 เมตรโดยรอบ ใช้เป็นที่นั่งอ่านหรือคัดลอกพระไตรปิฎก ส่วนที่วัดศรีชมชื่น อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย กำลังมีการก่อสร้างหอสมุดถาวรซึ่งคาดว่าจะเสร็จทันกำหนดในวันที่ 5 ธันวาคม ศกนี้ เพื่อร่วมเฉลิมพระเกียรติ

* บาลีสาธิตมหามกุฏราชวิทยาลัย

ในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระชนมายุครบ 5 รอบ ทอสมุดนี้จะเป็นที่จัดเก็บ คัมภีร์ไบเบิลจำนวนประมาณ 2,000 ผูก ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่าไบเบิลเหล่านี้เป็นเอกสารเก่าแก่ มีคุณค่าทางการศึกษา เป็นอย่างยิ่ง

การดำเนินงานห้องสมุดวัด

การดำเนินงานใด ๆ เพื่อให้ประสบผลสำเร็จนั้นสิ่งสำคัญจะต้องมีวัตถุประสงค์ที่แน่นอน ห้องสมุดโดยทั่วไปมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ เพื่อการศึกษา เพื่อความรู้ เพื่อการค้นคว้าวิจัย เพื่อความจรรโลงใจ และเพื่อนันทนาการ (อัมพร บันศรี 2521: 5, สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2526: ปกใน)

ห้องสมุดวัดเป็นสถาบันหนึ่งของชุมชน มีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานที่ครอบคลุม วัตถุประสงค์ที่สำคัญของห้องสมุดทั่วไปทุกข้อ วัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ การส่งเสริมศาสนศึกษา เผยแพร่วัฒนธรรมของชุมชนและประเทศ นอกจากนี้ยังมีวัตถุประสงค์เพื่อให้บริการกว้างกว่า ห้องสมุดประเภทอื่น ๆ คือให้บริการแก่พระภิกษุสามเณรและประชาชนทุกเพศทุกวัย วัตถุประสงค์ของห้องสมุดวัดมีดังนี้ (กรมการศาสนา 2511: 9-14)

1. เพื่อส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งด้านนักธรรมบาลีและระดับอุดมศึกษา
2. เพื่อส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ทันต่อเหตุการณ์และสามารถนำไปใช้ในการศึกษาและเผยแผ่พุทธศาสนา
3. เพื่อให้การศึกษาด้านศาสนศึกษาแก่ประชาชนทุกชั้นทุกวัยและทุกระดับการศึกษาอย่างกว้างขวาง
4. ส่งเสริมพระภิกษุสามเณรและประชาชนให้มึนนิสัยรักการอ่านและการศึกษาค้นคว้า
5. ให้บริการทางข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ ที่ทันต่อเหตุการณ์และความเคลื่อนไหวของศาสนาอื่นและของโลกปัจจุบัน
6. ส่งเสริมและเผยแผ่วัฒนธรรมของชุมชนและประเทศ
7. ส่งเสริมและแนะนำให้ประชาชนเข้าใจในการปฏิบัติตน เป็นพลเมืองดีและเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี
8. ส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักใช้เวลาว่างในทางที่เกิดประโยชน์และความรื่นรมย์

การจัดดำเนินงานห้องสมุดวัด เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้และให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ใช้ห้องสมุด จะต้องคำนึงถึงการดำเนินงานที่สำคัญ 3 ประเภท คือ การบริหารงานเทคนิค และงานบริการ

1. การบริหาร

การบริหารงานห้องสมุดวัด หมายถึง การดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ซึ่งครอบคลุมถึงด้านสถานที่ ครุภัณฑ์ บุคลากร การเงิน และวัสดุห้องสมุด

ก. อาคารสถานที่

สถานที่เป็นสิ่งสำคัญในการจูงใจให้คนเข้าไปใช้ห้องสมุด ห้องสมุดโดยทั่วไป ควรจะตั้งอยู่ในสถานที่ที่เป็นศูนย์กลางซึ่งผู้ใช้ห้องสมุดสามารถเดินทางไปได้สะดวก ควรอยู่ในที่มีแสงสว่างตามธรรมชาติพอ อยู่ห่างไกลจากเสียงอึกทึกและควรอยู่ในที่ไม่จำกัดที่สามารถจะขยายได้ต่อไปข้างหน้า

อาคารห้องสมุดก็เป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้มีการใช้ประโยชน์จากห้องสมุด อาคารห้องสมุดอาจมีลักษณะเป็นอาคารเอกเทศหรือเป็นส่วนหนึ่งของอาคาร อาคารห้องสมุดที่ดีควรมีเนื้อที่เพียงพอสำหรับกิจการห้องสมุดทุกด้าน เช่น เนื้อที่สำหรับผู้อ่าน เนื้อที่หรือบริเวณสำหรับบริการ บริเวณสำหรับเจ้าหน้าที่ทำงาน มีที่เก็บของและบริเวณชั้นหนังสือ (สุภัทรา ฉัตรเงิน 2520: 63-66, อัมพร บันศรี 2521: 36-38)

วัดโดยทั่วไปมีสถานที่สงบเงียบ ส่วนมากตั้งอยู่ใกล้ที่ชุมชนชนมียถนนไปมาได้สะดวก จึงควรเป็นสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับเป็นที่ตั้งห้องสมุดวัดทั้งด้านบรรยากาศและสิ่งแวดล้อม ส่วนอาคารของห้องสมุดวัดโดยทั่วไปถ้าอยู่ในวัดที่มีสำนักเรียนหรือโรงเรียนพระปริยัติธรรม ห้องสมุดมักจะอยู่ส่วนใดส่วนหนึ่งของอาคารเรียน เป็นห้องที่เป็นจุดศูนย์กลาง เช่น ห้องมุข เป็นต้น ลักษณะอื่น ๆ คือ จัดไว้เป็นมุมหนึ่งของศาลาการเปรียญ เป็นส่วนหนึ่งของหอประชุม ในปัจจุบันนี้มีความนิยมสร้างห้องสมุด เป็นที่เอกเทศมากขึ้น

ข. ครุภัณฑ์

ครุภัณฑ์เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับห้องสมุดในการที่จะใช้เป็นที่เก็บวัสดุห้องสมุดอันได้แก่ หนังสือ สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ และอุปกรณ์ห้องสมุด นอกจากนี้ยังเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกแก่ผู้ใช้และการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ห้องสมุดอีกด้วย

ครุภัณฑ์ห้องสมุดควรเป็นแบบเรียบง่าย สวยงาม ไม่ควรแกะสลักมากมาย เพราะยากแก่การรักษาทำความสะอาด ควรใช้วัสดุที่ทนทานและมีคุณภาพดี ราคาไม่แพงนัก มีส่วนลัดพอเหมาะกับการใช้ประโยชน์

ครุภัณฑ์ที่จำเป็นสำหรับห้องสมุด

ห้องสมุดมีครุภัณฑ์หลายชนิดที่มีประโยชน์ในการใช้สอยต่าง ๆ กัน ในห้องสมุดแต่ละแห่งอาจมีครุภัณฑ์ต่างประเภทและมีจำนวนแตกต่างกันก็ได้ ครุภัณฑ์ที่จำเป็นสำหรับห้องสมุดมีดังนี้ (อัมพร บันศรี 2521 : 55, กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ 2524 : 65 และ สุพรรณิ วราทร 2528 : 31-33)

1. ชั้นหนังสือหรือตู้หนังสือ มี 2 ชนิด ได้แก่ ชั้นหนังสือทั่วไปเป็นชั้นเปิด และชั้นปิดสำหรับหนังสือที่มีคุณค่าและหาได้ยาก อาจเป็นตู้มีฝากระຈกปิดใส่กุญแจได้
2. โต๊ะเก้าอี้สำหรับนั่งอ่านหนังสือ อาจเป็นแบบสำหรับนั่งอ่านคนเดียวหรือนั่งได้ 4-6 คน มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมหรือโต๊ะกลมก็ได้ ควรมีขนาดที่ได้สัดส่วนกัน
3. ตู้บัตรรายการ ควรมีรูปแบบที่สะดวกแก่ผู้ใช้ มีขนาดเหมาะสมกับขนาดของห้องสมุด เช่น ตู้บัตรรายการที่มี 30 ลี้นชัก เหมาะสำหรับห้องสมุดขนาดเล็ก
4. ที่รับจ่ายหนังสือ อาจเป็นโต๊ะหรือเคาน์เตอร์ มีที่วางหนังสือและมีลิ้นชักสำหรับเก็บอุปกรณ์
5. ที่วางวารสาร ที่วางหนังสือพิมพ์
6. โต๊ะทำงานของบรรณารักษ์
7. ตู้หรือป้ายนิเทศสำหรับจัดนิทรรศการ
8. โต๊ะเอนกประสงค์
9. ตู้เก็บของ ควรมีกุญแจปิด

ห้องสมุดวัดโดยทั่วไปยังขาดแคลนครุภัณฑ์ นอกจากนี้ครุภัณฑ์ที่มีอยู่ส่วนมากจะมีสภาพเก่าและชำรุด ซึ่งทำให้ขาดความสวยงามที่จะดึงดูดใจผู้ใช้ ส่วนห้องสมุดวัดที่มีครุภัณฑ์ใหม่มีน้อยมากและมักจะมีครุภัณฑ์น้อยชิ้น

ค. บุคลากร

แม้ว่าห้องสมุดจะมีอาคารสถานที่และวัสดุครุภัณฑ์ครบถ้วนเพียงใดก็ตาม ถ้าหากขาดบุคลากรที่สามารถมาดำเนินงานแล้วสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ก็ไร้ประโยชน์ ดังนั้นห้องสมุดจึงควรมีบุคลากรอย่างเพียงพอ บุคลากรที่จะสามารถปฏิบัติงานในห้องสมุดอย่างมีประสิทธิภาพควรประกอบด้วย ผู้ที่มีความรู้วิชาชีพบรรณารักษ์ คือผู้ที่มีคุณวุฒิอย่างต่ำปริญญาตรี และประกาศนียบัตรเฉพาะบรรณารักษ์ หรือได้ปริญญาตรีวิชาบรรณารักษศาสตร์ หรือเป็นผู้ที่ได้รับการอบรมจนได้วุฒิบัตรของสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย และมีความรู้ความสามารถในการบริหารระบบงานของห้องสมุด งานเทคนิคของห้องสมุด งานเกี่ยวกับวัสดุอ้างอิง และสามารถสร้างความสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นระหว่างหนังสือกับผู้ใช้ด้วยวิธีการต่าง ๆ และ เสมียน พนักงานพิมพ์ดีด นักการภารโรง ซึ่งช่วยปฏิบัติงาน เป็นการประหยัดช่วยทุ่นแรงและเวลาแก่บรรณารักษ์ (อัมพร ปันศรี 2521 : 147) นอกจากนี้ยังมีบุคคลอื่นมาช่วยงานในห้องสมุดคือ อาสาสมัครซึ่งบุคคลกลุ่มนี้มีความสำคัญต่อห้องสมุดวัดมาก

บุคลากรที่ปฏิบัติงานในห้องสมุดวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนมากเป็นอาสาสมัครหรือบางส่วนได้รับมอบหมายหน้าที่ด้วยความจำเป็น เช่น มีความรู้มากกว่า มีอาวุโสกว่าหรือมีพรรษามากกว่ารูปอื่นในวัด ดังนั้นผู้รับผิดชอบดำเนินงานห้องสมุดวัดในภาคนี้จึงได้แก่เจ้าอาวาสของวัดเป็นส่วนมาก ผู้ดำเนินงานห้องสมุดส่วนมากไม่มีความรู้ทางวิชาชีพบรรณารักษ์แต่ทำงานด้วยใจรักหนังสือ ไม่มีโอกาสศึกษาวิชาบรรณารักษ์ในสถานศึกษา เพียงแต่ศึกษาจากหนังสือด้วยตนเองหรือการสังเกตจากห้องสมุดอื่น ๆ และขอคำแนะนำจากห้องสมุดที่อยู่ใกล้ที่สุด เช่น ห้องสมุดประชาชน ห้องสมุดโรงเรียน เป็นต้น

ในกรณีที่ห้องสมุดของวัดขาดบรรณารักษ์ที่มีคุณสมบัติตามมาตรฐานดังกล่าวข้างต้น ผู้บริหารของวัดอาจจัดระภิกษุหรือสามเณรที่มีความสนใจในการดำเนินงานห้องสมุดมาเป็นผู้ดูแลหรือดำเนินการแทน เพื่อให้การดำเนินงานได้ผลผู้ดำเนินงานห้องสมุดควรศึกษาวิธีดำเนินงานทั้งด้วยตนเอง จากหนังสือ และจากการอบรม แล้วนำมาประยุกต์ใช้กับห้องสมุด

ของคุณ ด้วยเหตุที่ปัจจุบันนี้มีการจัดอบรมด้านบรรณารักษศาสตร์แก่ภิกษุสาม เณรน้อย การมอบหมายให้พระภิกษุสาม เณรในวัด เป็นผู้ดูแลดำเนินงานห้องสมุดจึง เป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติ

ง. การเงิน

เงิน เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งที่จะทำให้การดำเนินงานของห้องสมุด เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ บรรณารักษ์จะต้องมีความรู้ด้านการเงินของห้องสมุดในเรื่องต่อไปนี้

1. แหล่งที่มาของเงิน เงินของห้องสมุดวัดอาจได้มาจากงบประมาณแผ่นดิน เงินบำรุงห้องสมุด เงินที่ได้จากการบริจาค
2. การใช้จ่ายเงิน บรรณารักษ์จะต้องทราบว่าเงินที่ได้มาจะนำไปใช้ทำอะไรบ้าง และใช้ไปเพื่อประโยชน์อะไร การจัดสรรงบประมาณสำหรับการดำเนินงานห้องสมุดจะมีค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ได้แก่ ค่าหนังสือ วารสาร และหนังสือพิมพ์ ค่าการจัดบริการและกิจกรรมต่าง ๆ ของห้องสมุด ค่าซ่อมแซมรักษาสถานที่ วัสดุ และครุภัณฑ์ เงินเดือนหรือเงินตอบแทนผู้ให้บริการ และค่าใช้จ่ายอื่น ๆ

สำหรับห้องสมุดของวัดโดยทั่วไปมีความจำเป็นต้องมีค่าใช้จ่ายที่สำคัญ 3 เรื่อง คือ ค่าหนังสือ ค่าวารสารและหนังสือพิมพ์ และค่าอุปกรณ์ต่าง ๆ ส่วนค่าใช้จ่ายอื่น ๆ เช่น ค่าใช้จ่ายในการเริ่มจัดตั้งห้องสมุด ครุภัณฑ์ การซ่อมหนังสือ มักจะได้รับความร่วมมือจากพระภิกษุสามเณรในการจัดหา มีลูกศิษย์วัด กลุ่มเยาวชนหรือกลุ่มหนุ่มสาวมาช่วยในด้านการซ่อมหนังสือ การจัดป้ายนิเทศเนื่องในโอกาสวันสำคัญต่าง ๆ หรือจัดแสดงภาพการประกอบอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น

รายได้ของวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีที่มาจากแหล่งที่คล้ายคลึงกับวัดในภาคอื่น ๆ คือ

1. ได้มาจากการบริจาค การทำบุญในเทศกาลต่าง ๆ เช่น การทอดกฐิน การทอดผ้าป่า เงินบริจาคจากผู้ที่มาเยี่ยมชมในฐานะที่วัดมีสถานที่สวยงาม เป็นที่น่าสนใจ รวมทั้งการขายจุลสาร ภาพถ่าย ภาพพิมพ์ และอีกแหล่งหนึ่งคือจากผู้รับบริจาค
2. เงินงบประมาณแผ่นดิน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ทำหน้าที่จัดสรรงบประมาณเป็นเงินอุดหนุนการศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติธรรม จากงบประมาณทั้งหมด

จำนวน 15,538,800 บาท นำมาจัดสรรให้แก่โรงเรียนพระปริยัติธรรมและถวายเป็น
 นิตยภัตครูสอนพระปริยัติธรรม 5,415 แห่ง (บัญชีรายละเอียดในการอนุมัติเงินประจำวง
 งบประมาณปี พ.ศ.2529 โครงการอุดหนุนการศึกษาพระปริยัติธรรมทั่วไปและตัวอย่าง
 โดยฝ่ายปริยัติศึกษา กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา 2529: 1-9) เมื่อเฉลี่ยแล้วโรงเรียน
 พระปริยัติธรรมจะได้รับเงินอุดหนุนแห่งละ 2,869.77 บาท/ปี หรือ 239.14 บาท/เดือน
 ซึ่งนับว่าเป็นจำนวนเงินที่น้อยมาก เงินงบประมาณนี้ต้องนำไปใช้จ่ายหลายด้าน จึงไม่เพียงพอ
 ที่จะจัดสรรให้ห้องสมุดของวัดได้ ถ้าได้รับส่วนแบ่งก็เป็นจำนวนน้อยหรือไม่ได้รับเลย

อย่างไรก็ตามยังมีผู้เห็นความสำคัญให้การสนับสนุนห้องสมุดวัดโดยการบริจาค
 ทรัพย์เพื่อใช้จ่ายในกิจการของห้องสมุดวัดโดยตรง ทำให้ห้องสมุดวัดแห่งนั้นดำเนินไปได้ แต่ก็
 มีห้องสมุดวัดน้อยแห่งที่มีผู้อุปถัมภ์เช่นนี้ เป็นที่น่ายินดีว่าในปีงบประมาณ พ.ศ.2530 นี้
 กระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาเพิ่มงบประมาณเพื่อส่งเสริมการศึกษาของพระสงฆ์เป็นจำนวน
 25 ล้านบาท เพื่อเป็นการอุดหนุนการดำเนินงานของโรงเรียนพระปริยัติธรรมและถวายนิตยภัต
 ครูสอนพระปริยัติธรรม 6,000 แห่ง เป็นเงิน 20,750,000 บาท อุดหนุนมหาวิทยาลัยสงฆ์
 2 แห่ง เป็นเงิน 3,760,000 บาท ใช้ในการฝึกอบรมครูโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ
 80 แห่ง จำนวน 700 รูป เป็นเงิน 1,000,000 บาท เพื่อส่งเสริมการศึกษาของสงฆ์ให้
 เจริญก้าวหน้า ฝึกอบรมบุคลากรให้สามารถสอนศาสนาและจริยธรรมให้เยาวชนและประชาชน
 ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (เดลินิวส์ 24 กรกฎาคม 2530: 10)

จ. วัสดุห้องสมุด

ห้องสมุดโดยทั่วไปจัดแบ่งวัสดุเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. วัสดุตีพิมพ์ หมายถึง สิ่งพิมพ์ทุกชนิดที่ปรากฏออกมาในลักษณะต่าง ๆ

ได้แก่ หนังสือ วารสาร หนังสือพิมพ์ จุลสาร กฤตภาค และแผ่นปลิว

1.1 หนังสือ ถ้าพิจารณาตามเนื้อหาแบ่งหนังสือได้เป็น 2 ประเภท
 คือ สารคดี และบันเทิงคดีหรือนวนิยาย

หนังสือสารคดี หมายถึง หนังสือที่ให้ความรู้ด้านต่าง ๆ มีสาระ
 ประโยชน์ ซึ่งจำแนกออกได้หลายประเภท (ประไพศรี แววเที่ยงธรรม 2526: 27-30)

ก. หนังสือตำราวิชาการ คือ หนังสือประเภทแบบเรียนว่าด้วยวิชาต่าง ๆ ที่มีการสอนตามหลักสูตรระดับชั้นต่าง ๆ

ข. หนังสืออ้างอิง คือ หนังสือที่มีลักษณะเฉพาะในการตอบปัญหาต่าง ๆ ผู้ใช้ไม่จำเป็นต้องอ่านให้จบทั้งเล่ม จะอ่านเรื่องราวหรือค้นคว้าบางตอนที่ต้องการเท่านั้น ส่วนมากห้องสมุดจะแยกไว้เป็นพวกหนึ่งต่างหาก และอนุญาตให้ใช้เฉพาะในห้องสมุดเท่านั้น หนังสืออ้างอิง ได้แก่ พจนานุกรม สารานุกรม หนังสืออ้างอิงทางภูมิศาสตร์ บรรณานุกรม วรรณวิจารณ์ นามานุกรม หนังสือรายปี เป็นต้น

ค. หนังสืออ่านประกอบ หมายถึง หนังสือนอกเหนือจากตำราวิชาการ แต่เป็นหนังสือที่มีคุณค่าทางวิชาการตรงตามหลักสูตรระดับชั้นต่าง ๆ

ง. หนังสือด้านสันตนาการ หมายถึง หนังสือที่อ่านเพื่อพักผ่อนคลายอารมณ์ แต่ยังคงไว้ซึ่งคุณค่าทางวิชาการ ส่งเสริมความรู้ทั่วไป เช่น หนังสือสารคดีท่องเที่ยว เกร็ดชีวิต หนังสือด้านวรรณคดี เป็นต้น

หนังสือบันเทิงคดี หมายถึง หนังสือที่ผู้เขียนเขียนโดยอาศัยเค้าโครงเรื่องที่เกิดจากจินตนาการของตน เป็นสิ่งสะท้อนของสังคมสมัยต่าง ๆ ส่วนมากจะใช้อ่านเพื่อความบันเทิง

1.2 หนังสือพิมพ์ หมายถึง สิ่งพิมพ์ที่เสนอข่าวเหตุการณ์ความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นภายในประเทศและต่างประเทศทั่วโลก เป็นสิ่งพิมพ์ที่ช่วยให้ผู้อ่านเป็นคนทันต่อเหตุการณ์ ส่วนมากมีกำหนดออกเป็นรายวันโดยสม่ำเสมอติดต่อกันไป

1.3 วารสารหรือนิตยสาร หมายถึง สิ่งพิมพ์ที่มีกำหนดออกแน่นอนในช่วงเวลาต่าง ๆ กัน เช่น รายสัปดาห์ รายบิษั รายเดือน รายสองเดือน และรายสามเดือน เป็นต้น สิ่งพิมพ์ประเภทนี้ให้ข้อมูลทันสมัย ให้ความรู้และความบันเทิง ให้ข้อคิดที่เป็นสาระ บางครั้งบทความที่ปรากฏในวารสารไม่สามารถที่จะค้นคว้าได้จากสิ่งพิมพ์อื่น วารสารจึงเป็นสิ่งพิมพ์ที่เหมาะสมสำหรับผู้ต้องการความรู้ทันสมัย

1.4 จุลสารหรืออนุสาร หมายถึง สิ่งพิมพ์เล่มเล็ก ๆ บาง ๆ เนื้อเรื่องจบภายในเล่มให้ความรู้ความคิดใหม่ ๆ ที่เป็นผลจากการค้นคว้าทดลอง สรุปวิธีการปฏิบัติ เพื่อให้ผู้อ่านนำมาใช้ประโยชน์ได้ทันที มักเป็นสิ่งพิมพ์ที่หน่วยราชการต่าง ๆ องค์กร บริษัท สถานทูต ฯลฯ จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อแจกให้แก่ผู้สนใจ ห้องสมุดได้สิ่งพิมพ์ประเภทนี้จากการติดต่อขอหรือได้รับ

บริจาค การจัดเก็บเพื่อให้ง่ายต่อการค้นหาโดยให้หัวเรื่องและเก็บใส่แฟ้มเรียงตามลำดับของหัวเรื่อง

1.5 กฤตภาค เป็นสิ่งพิมพ์ที่ห้องสมุดจัดทำขึ้นเอง เป็นการจัดภาพข่าว บทความสำคัญ จากหนังสือพิมพ์หรือวารสาร แล้วนำมาติดลงบนกระดาษอีกแผ่นหนึ่ง บอกแหล่งที่มา ให้หัวเรื่อง แยกเก็บตามลำดับอักษรของหัวเรื่อง

2. วัสดุไมติพิมพ์หรือโสตทัศนวัสดุ หรือวัสดุพิเศษในห้องสมุด ได้แก่ รูปภาพ แผนที่และแผนภูมิ ภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว ภาพยนตร์ วัสดุย่อส่วน แผ่นเสียงและเทปบันทึกเสียง ลูกโลก หุ่นจำลอง ของตัวอย่าง วัสดุเหล่านี้มีราคาแพง ส่วนมากจะต้องใช้กับเครื่องมือ เช่น เครื่องฉาย วิธีการใช้และการเก็บมีเทคนิคเฉพาะอย่าง ผู้บริการและผู้ให้บริการต้องมีความรู้ด้านวัสดุเหล่านี้เป็นอย่างดี ในที่นี้จึงขอกล่าวถึงเฉพาะ รูปภาพ แผนที่ และแผนภูมิ ซึ่งห้องสมุดทั่วไปสามารถจัดหาและมีไว้ให้บริการได้สะดวก

รูปภาพ อาจเป็นภาพสี ขาวดำ ภาพเขียนหรือภาพถ่ายก็ได้ที่เห็นว่าจะเป็นที่ประโยชน์ต่อผู้ใช้ ส่วนมากจะเป็นภาพปูชนียสถาน ภาพบุคคลสำคัญ ภาพเหตุการณ์สำคัญ ฯลฯ ห้องสมุดจะนำภาพเหล่านี้ติดลงบนกระดาษแข็ง บอกแหล่งที่มา ให้หัวเรื่องและจัดเก็บเรียงตามลำดับอักษรของหัวเรื่อง

แผนที่ หมายถึง แผนที่ที่เป็นเล่มหรือเป็นแผ่น แสดงถึงตำแหน่งของประชากร ที่ตั้งของเมือง พืชผล ภูเขา แม่น้ำ เกาะ ฯลฯ จัดเก็บโดยแยกเป็นประเภท

แผนภูมิ มีลักษณะเป็นแผ่น อาจประกอบด้วยรูปภาพ ตัวหนังสือ หรือสัญลักษณ์ เช่น แผนภูมิแสดงวัฏจักรของชีวิต ลำดับขั้นของการซ่อมหนังสือ จำนวนประชากรในหมู่บ้าน จำนวนผู้มาใช้ห้องสมุด เป็นต้น

วัสดุการอ่านสำหรับห้องสมุดวัด ได้แก่ หนังสือ วารสาร หนังสือพิมพ์ รูปภาพ แผนที่ เอกสารตัวเขียน เช่น ไบبلาน สมุดไทย เป็นต้น วัสดุการอ่านทุกประเภทควรมีเนื้อหาไม่ขัดต่อศีลธรรมและไม่เป็นเรื่องที่เป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติ วัสดุการอ่านที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการให้บริการแก่ผู้ใช้ห้องสมุดของวัด ได้แก่

2.1 สิ่งพิมพ์ทางศาสนา ได้แก่ สิ่งพิมพ์ที่พิมพ์เผยแพร่โดยกรมการศาสนา และนักเขียนวรรณกรรมทางศาสนาซึ่งมีหลายท่าน เช่น สุชีพ ปุญญานุภาพ วศิน อินทสระ พระศรีวิสุทธิโสภณ เกษม บุญศรี พระราชรัตนดิลก พระเทพรัตนกวี วรธัม โมภิกขุ พระราชชนนัทมณี พ.อ.ปิ่น มุกพันต์ ท. เลียงพิบูลย์ และแพรวเยื่อไม้ เป็นต้น

2.2 สิ่งพิมพ์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเสริมสร้างคุณภาพชีวิต การส่งเสริมสุขภาพ สารคดีต่าง ๆ เป็นต้น

2.3 สิ่งพิมพ์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ เช่น สิ่งพิมพ์ทางการเกษตร การประมง และการประกอบอาชีพพิเศษต่าง ๆ ที่น่าสนใจ

2. งานเทคนิค

งานเทคนิคเป็นการจัดดำเนินงานที่อยู่เบื้องหลังการให้บริการโดยเฉพาะอย่างยิ่งงานในฝ่ายบริการจ่ายรับและงานของฝ่ายบริการอ้างอิงและบริการตอบคำถาม สำนักหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยให้ความหมายว่า งานด้านเทคนิคเป็นงานเกี่ยวกับการจัดหาคัดเลือกหนังสือ วารสาร สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ด้วยการซื้อหรือด้วยการขอรับบริจาค มีการลงทะเบียนการวิเคราะห์หมวดหมู่ การดูแลรักษาสภาพหนังสือและวัสดุต่าง ๆ ให้อยู่ในสภาพพร้อมที่จะบริการ (สำนักหอสมุดกลางมหาวิทยาลัย 2526: 5)

การจัดหา

ห้องสมุดโดยทั่วไปจะได้ทรัพยากรห้องสมุดมาจากการจัดซื้อ การขอรับบริจาค การได้รับบริจาค และการแลกเปลี่ยน

จากวัตถุประสงค์ของห้องสมุดวัด เพื่อส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนศึกษา บริการข่าวสาร และความรู้ที่ทันต่อเหตุการณ์แก่พระภิกษุสามเณร ประชาชนทุกชั้นทุกวัยและทุกระดับการศึกษา อย่างกว้างขวาง ดังนั้น วัสดุที่ต้องการจึงมีขอบเขตรอบคลุมกว้างขวางเช่นกัน นอกจากหนังสือทางศาสนา ยังต้องมีหนังสือประเภทอื่นด้วย สิ่งสำคัญที่ต้องคำนึงถึงคือความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ว่ามีความสนใจที่จะศึกษาเพิ่มเติมความรู้ในด้านใด เช่น ข่าวสาร การประกอบอาชีพต่าง ๆ การสาธารณสุข การปกครอง กฎหมาย เป็นต้น สำหรับห้องสมุดวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เนื่องจากความขาดแคลนทรัพยากรต่าง ๆ บรรณารักษ์หรือผู้ดูแลห้องสมุดวัดจึงไม่มีโอกาสได้คัดเลือกทรัพยากรมากนัก จะรับเอาทรัพยากรห้องสมุดที่มีผู้คัดเลือกให้แล้วนำมาบริจาคโดยรับเอาไว้ทั้งหมด จะเห็นได้ว่าการขาดแคลนกำลังทรัพยากรมีผลกระทบต่อการจัดหาทรัพยากรห้องสมุดเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามผู้ดูแลห้องสมุดวัดควรได้มีการคัดเลือกวัสดุการอ่านอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้ได้สิ่งพิมพ์ที่ให้ประโยชน์มากที่สุด

การจัดหมู่และทำบัตรรายการ

เนื่องจากวัสดุห้องสมุดมีจำนวนมากอาจทำให้เกิดความสับสนในการหยิบมาใช้ประโยชน์ หากมีการจัดสิ่งของให้เป็นพวก เป็นกลุ่มโดยอาศัยแนวคิดของการจัดหมวดหมู่ ก็จะทำให้ทราบว่า สิ่งนั้นอยู่ในกลุ่มใด จัดเก็บไว้ที่ใด ทำให้สามารถนำออกมาใช้ประโยชน์ได้อย่างรวดเร็ว การจัดหมู่หนังสือและทำบัตรรายการอำนวยความสะดวกหลายประการดังนี้

1. ทำให้ทราบว่าห้องสมุดมีหนังสือในหมวดหมู่ใดมากน้อยเพียงใด เพื่อเป็นประโยชน์ในการใช้และการจัดหาหนังสือเพิ่มเติม
2. ช่วยให้ผู้ใช้บริการทราบว่าหนังสือที่ตนต้องการมีในห้องสมุดนี้หรือไม่
3. ช่วยให้ผู้ใช้บริการหาหนังสือได้อย่างรวดเร็ว เพราะการจัดหมู่และบัตรรายการจะชี้บอกที่อยู่ของหนังสือ หนังสือที่มีเนื้อหาวิชาเหมือนหรือคล้ายกันจะอยู่ใกล้กัน
4. ช่วยให้เจ้าหน้าที่เก็บหนังสือ เข้าชั้นได้ถูกต้องและรวดเร็ว

การจัดหมวดหมู่สิ่งของต่าง ๆ โดยทั่วไปมีแนวคิดพื้นฐานในการแบ่งวัสดุสิ่งของ ออกเป็น 2 แบบ ดังนี้ (Srivastava 1973: 6)

1. การจัดหมวดหมู่ตามลักษณะที่ปรากฏภายนอก (Artificial Classification) หมายถึง การจัดหมวดหมู่สิ่งของโดยถือเอาลักษณะที่ทราบได้จากภายนอกตัววัสดุสิ่งของนั้น เช่น อาจจะเป็นชนิด สี ขนาด หรือลำดับจำนวน ว่ามีความเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน หรือใกล้เคียงกัน จนพอจะจัดให้อยู่ร่วมกันได้ก็จัด เข้าไว้ในหมวดหมู่เดียวกัน การจัดแบ่งวัสดุตามชนิด เช่น วารสารจัดเก็บรวมกันในที่หนึ่งของห้องสมุด จัดเก็บหนังสือไว้ด้วยกันเฉพาะหนังสือ จัดเก็บปกสีแดงไว้ด้วยกัน ปกสีเขียวไว้ด้วยกัน หรือเก็บตามขนาดหน้าปกของรูปเล่ม การเก็บแบบนี้มีประโยชน์สำหรับห้องสมุดที่มีวัสดุห้องสมุดจำนวนไม่มากนัก
2. การจัดหมวดหมู่ตามคุณลักษณะเนื้อหาภายในตัววัสดุ (Natural Classification) หมายถึง การจัดหมวดหมู่วัสดุโดยพิจารณาตามคุณลักษณะเนื้อหาภายในตัววัสดุเหล่านั้น อันได้แก่ เนื้อหาวิชาการ โครงสร้างเนื้อหา ประโยชน์หรือหน้าที่ที่จะได้รับจากเนื้อหาของวัสดุนั้น ตัวอย่างที่เห็นชัดเจน ได้แก่ การจัดหมวดหมู่หนังสือตามกลุ่มวิชา เช่น เนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ บรรณารักษศาสตร์ ฯลฯ โดยไม่คำนึงถึงสีของปกหนังสือ ขนาดของรูปเล่ม หรือเลขทะเบียนของวัสดุชิ้นนั้น ๆ การจัดหมวดหมู่วัสดุห้องสมุดตามแบบนี้พบว่า ได้ประโยชน์กว้างขวางและยาวนานมากกว่าแบบแรก

การจัดหมวดหมู่หนังสือมีหลายระบบซึ่งกำหนดขึ้นให้เหมาะสมกับเนื้อหาของวัสดุและขนาดของห้องสมุด ระบบที่รู้จักกันแพร่หลาย เช่น ระบบทศนิยมของคิวอี้ (Dewey Decimal Classification) ระบบห้องสมุดรัฐสภาอเมริกัน (Library of Congress Classification) ระบบการจัดหมู่หนังสือทางการแพทย์ (National Library of Medicine) และระบบโคลอนของ S.R. Ranganathan (Colon Classification)

ระบบการจัดหมวดหมู่หนังสือที่นิยมใช้กันทั่วไปในประเทศไทยคือระบบทศนิยมของคิวอี้ ซึ่งเป็นระบบที่เหมาะสมสำหรับห้องสมุดที่มีขนาดเล็กและขนาดกลาง สำหรับห้องสมุดทางศาสนาพุทธในประเทศไทยมีการจัดหมวดหมู่แตกต่างกันไป บ้างก็จัดตามระบบที่มีอยู่แล้ว บ้างก็ดัดแปลงจัดเป็นระบบของตนเองตามความเหมาะสม เช่น สำนักหอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัยจัดแบ่งหมู่หนังสือตามระบบทศนิยมของคิวอี้ ห้องสมุด ม.ม.ร. หรือห้องสมุดสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ตั้งอยู่ในบริเวณวัดบวรนิเวศวิหาร มีการจัดแบ่งหมู่หนังสือตามระบบโคลอนของรังกานาธาน ส่วนห้องสมุดสวนโมกขพลาราม ตั้งอยู่ที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีระบบการจัดหมวดหมู่หนังสือซึ่งแบ่งออกเป็น 10 หมวด โดยกำหนดเลขหมู่หมวด 100 - 900 เป็นสิ่งพิมพ์ ส่วนหมวด 000 กำหนดให้กับการจัดหมู่วัสดุอื่นที่ไม่ใช่หนังสือ เช่น แผนที่ รูปภาพ เทป เป็นต้น เลขหมู่ที่สำคัญคือ หมวด 400 จัดให้เป็นวรรณกรรมสวนโมกข์ หมวดนี้จะเป็นการรวบรวมผลงานนิพนธ์ การเทศนา การปาฐกถาของท่านพุทธทาส รวบรวมผลงานแปลซึ่งท่านพุทธทาสแปลมาจากภาษาอื่นและบุคคลอื่นนำผลงานของท่านไปแปลเป็นภาษาต่างประเทศ รวบรวมบทความข้อคิดเห็นที่บุคคลอื่นมีต่อสวนโมกข์ทั้งในด้านบวกและด้านลบไว้ด้วยการจัดหมู่หนังสือของห้องสมุดสวนโมกข์แบ่งเป็น 10 หมวด (ดูภาคผนวก ข.) ภายในแต่ละหมวดใหญ่จะแบ่งเป็นหมวดย่อยลงไปอีก ทั้งนี้การแบ่งหมู่ต่าง ๆ โดยคำนึงถึงสิ่งพิมพ์ที่ห้องสมุดมีอยู่ (เรวัตี เรื่องประพันธ์ 2527: 16)

ห้องสมุดวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยทั่วไปส่วนมากเป็นห้องสมุดขนาดเล็ก มีสิ่งพิมพ์น้อยซึ่งบางแห่งผู้ดำเนินงานห้องสมุดอาจสามารถจดจำและบอกที่อยู่ของหนังสือได้เกือบทุกเล่ม การจัดหมวดหมู่สิ่งพิมพ์ สิ่งพิมพ์ส่วนมากจัดโดยยึดถือลักษณะภายนอกของสิ่งพิมพ์เป็นหลัก ได้แก่ การจัดตามประเภทหรือชนิดของสิ่งพิมพ์ เช่น จัดเก็บวารสารไว้ด้วยกัน จัดเก็บหนังสือไว้ด้วยกันอีกส่วนหนึ่ง ในส่วนของวารสารหรือหนังสือที่มีชื่อเรื่องเดียวกันหรือผู้แต่งคนเดียวกันก็จัดเก็บแยกกันไปเรียงเป็นพวก เช่น หนังสือแต่งโดยพุทธทาสภิกขุ จัดเรียงไว้ส่วนหนึ่ง

หนังสือที่แต่งโดย ท. เลียงพิบูลย์ จัดเรียงไว้ด้วยกันอีกส่วนหนึ่ง เป็นต้น ส่วนการจัดหมวดหมู่ตามระบบสากลนั้นห้องสมุดวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความสนใจจัดโดยใช้ระบบทศนิยมของดิวี่แต่ก็ยังมี เป็นส่วนน้อย ห้องสมุดที่จัดโดยใช้ระบบนี้จะอยู่ในวัดขนาดใหญ่ที่มีสำนักเรียนพระปริยัติธรรมสำหรับภิกษุสามเณร และมีโรงเรียนการศึกษาผู้ใหญ่สำหรับฆราวาส

สำหรับห้องสมุดวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนมากมีการจัดหนังสือตามลักษณะที่ปรากฏภายนอกจึงไม่มีการทำบัตรรายการ สาเหตุเนื่องจากมีสิ่งพิมพ์น้อย ขาดบุคลากรผู้มีความรู้ด้านบรรณารักษศาสตร์และขาดงบประมาณจัดซื้ออุปกรณ์ในการจัดทำ ที่สำคัญคือห้องสมุดวัดมีขนาดเล็กมาก ให้บริการแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัย เพราะฉะนั้นการพยายามจัดทำบัตรรายการจึงอาจไม่เกิดประโยชน์แก่ผู้ใช้ จึงเพียงแต่จัดวางสิ่งพิมพ์ให้เรียบร้อยนำอ่านห้องสมุดวัดบางแห่งมีนโยบายส่งเสริมการอ่านของประชาชนโดยการเปิดห้องสมุดตลอดเวลา และหลีกเลี่ยงการจัดระเบียบชั้นตอนต่าง ๆ ทุกคนมีสิทธิเข้าไปอ่านหนังสือได้ทุกเวลา แม้ว่าสิ่งพิมพ์จะหายไปบ้างก็ต้องยอมสละไป อย่างไรก็ตามก็ตีผู้ดำเนินงานห้องสมุดวัดส่วนหนึ่งมีความคาดหวังว่าจะมีระบบการจัดหมวดหมู่หนังสือและทำบัตรรายการที่เป็นระบบเดียวกันทุกห้องสมุด

การจัดเก็บและบำรุงรักษา

เพื่อความ เป็นระเบียบเรียบร้อยและอำนวยความสะดวกแก่ผู้เข้าใช้ห้องสมุด ห้องสมุดจึงจำเป็นต้องมีการจัดเก็บและบำรุงรักษาสิ่งพิมพ์ด้วยวิธีการต่าง ๆ ดังนี้

1. การจัดเก็บสิ่งพิมพ์ ต้องคำนึงถึงความเหมาะสมของวัสดุและการใช้ประโยชน์ ลักษณะการจัดเก็บสิ่งพิมพ์ 2 แบบ คือ การจัดเก็บแบบชั้นปิด และการจัดเก็บแบบชั้นเปิด การจัดเก็บแบบชั้นปิดหรือ เก็บใส่ตู้ไว้ ใช้สำหรับสิ่งพิมพ์ที่มีคุณค่าหาได้ยากและมีราคาแพง เช่น พระไตรปิฎก และหนังสืออ้างอิงประเภทต่าง ๆ เพราะหนังสือประเภทนี้ผู้อ่านไม่จำเป็นต้องอ่านหมดทั้งเล่ม ส่วนการจัดเก็บแบบชั้นเปิดใช้สำหรับหนังสือทั่วไป เพื่อให้ผู้อ่านสามารถหยิบเองได้สะดวก
2. การซ่อมหนังสือ คือ การรักษาหนังสือให้อยู่ในสภาพเรียบร้อยและใช้การได้นานที่สุด เพื่อให้หนังสือมีสภาพดีและทนทาน บรรณารักษ์ควรมีความรู้และมีอุปกรณ์ในการซ่อมหนังสือดีพอสมควร

3. การสำรวจหนังสือ เพื่อให้ทราบถึงจำนวนและสภาพของหนังสือ เป็นประโยชน์ในการจัดหาและการรักษาสภาพให้ใช้ได้ทนนาน ควรมีการสำรวจหนังสืออย่างน้อยปีละครั้ง

4. การจำหน่ายวัสดุการอ่าน หมายถึง การพิจารณาคัดเลือกหนังสือ เพื่อนำออกจากห้องบริการของห้องสมุด เนื่องจากสิ่งพิมพ์นั้นมีสภาพเก่ามาก หรือมีการฉีกขาดซ่อมไม่ได้ เป็นต้น

ห้องสมุดวัดโดยทั่วไปมีวิธีการจัดเก็บทั้งแบบชั้นเปิดสำหรับหนังสือทั่วไปและวารสาร และเก็บบนชั้นปิดสำหรับหนังสือพระไตรปิฎกและหนังสืออ้างอิง ส่วนการซ่อมหนังสือนั้นส่วนมากผู้ดำเนินงานห้องสมุดจะจัดซ่อมเองโดยใช้วัสดุเท่าที่มีอยู่ บางแห่งมีผู้อาสาซ่อมหนังสือให้ เช่น เจ้าหน้าที่จากสำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยขอนแก่น ให้ความช่วยเหลือด้านการซ่อมหนังสือแก่ห้องสมุดวัดหินหมากเป้ง จังหวัดหนองคาย เป็นต้น ห้องสมุดวัดส่วนมากมีการสำรวจหนังสือปีละ 1 ครั้ง แต่มีหลายแห่งสามารถสำรวจได้ทุกเดือน เนื่องจากมีสิ่งพิมพ์น้อยง่ายแก่การสำรวจ

วิธีการสำรวจโดยทั่วไป คือ ตรวจสอบสิ่งพิมพ์ทั้งหมดว่ายังมีครบตามทะเบียนหรือบัญชีหรือไม่ มีสิ่งพิมพ์ใดที่ชำรุดหรือขาดหายไปซึ่งมีความจำเป็นต้องจัดหาทดแทนหรือเพิ่มเติมให้มากขึ้น การสำรวจหนังสือของห้องสมุดวัดส่วนมากจะหมายรวมถึงการทำความสะอาดห้องสมุดครั้งใหญ่ นอกเหนือจากการทำความสะอาดประจำวัน ส่วนการจำหน่ายหนังสือนั้นมีน้อย เนื่องจากห้องสมุดวัดแต่ละแห่งมีสิ่งพิมพ์น้อย จึงมีการจำหน่ายหนังสือโดยเก็บใส่กล่องหรือตู้ไว้ ไม่นิยมขายหรือทำลาย หรือจัดทำด้วยวิธีการอื่น ๆ

3. งานบริการ

งานบริการนับได้ว่าเป็นหัวใจของการทำงานห้องสมุด องค์ประกอบที่สำคัญของการบริการ ได้แก่ ผู้อ่าน ผู้บริการ และวัสดุที่ให้บริการ

ผู้อ่าน ผู้อ่านหรือผู้ใช้บริการของห้องสมุดแต่ละแห่งอาจจะมีสถานภาพที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของห้องสมุดว่าจะเน้นให้บริการแก่บุคคลกลุ่มใด เป็นสำคัญ ห้องสมุดของวัดส่วนใหญ่จัดบริการให้แก่ พระภิกษุสามเณร เด็กและเยาวชน และประชาชนทั่วไป

พระภิกษุสามเณร เป็นกลุ่มที่ควรได้รับบริการและประโยชน์มากที่สุดจากห้องสมุดวัด เพราะเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดห้องสมุดมากกว่ากลุ่มอื่น วัสดุที่พระภิกษุสามเณรส่วนมาก

นิยมอ่าน ได้แก่ สิ่งพิมพ์ทางศาสนา หนังสือ วารสาร และสิ่งพิมพ์อื่น ๆ ที่มีคุณค่าทางส่งเสริม
ศาสนศึกษา และการพัฒนาตนเอง

เด็กและเยาวชน หมายถึง เด็กเล็ก เด็กนักเรียน และวัยรุ่น เมื่อเด็ก ๆ
เข้ามาในวัดบริการห้องสมุดของวัดจะทำให้เขามีโอกาสได้เลือกอ่านหนังสือ หรือดูภาพที่เขาสนใจ
ได้พูดคุยกับพระภิกษุสามเณรหรือได้ฟังพระธรรมเทศนา เป็นการปลูกฝังความรู้ด้านจริยธรรมและ
การเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี วัสดุการอ่านที่เด็กและเยาวชนสนใจนั้น โดยปกติแล้วเด็กเล็กมักสนใจ
หนังสือที่เป็นเรื่องสั้น ๆ มีภาพประกอบ มีรูปเล่มและสีสันสวยงาม ใช้คำง่าย ๆ หรือ เป็น
คำคล้องจองสั้น ๆ และควรมีเนื้อเรื่องเหมาะกับวัยและสร้างเสริมให้มีความรู้และทัศนคติที่ดี

ผู้ใหญ่หรือประชาชนทั่วไป ห้องสมุดวัดจะให้ประโยชน์แก่ผู้ใช้กลุ่มนี้มากเช่นกัน
เพราะในปัจจุบันนี้มีผู้ใหญ่ที่เรียนสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาแล้วแต่ไม่สามารถอ่านออก เขียนได้
จำนวนหนึ่ง การจัดหนังสือมาบริการหรือจัดกิจกรรมที่น่าสนใจในห้องสมุดของวัดซึ่ง เป็นสถานที่
ใกล้ชิดกับหมู่บ้านในชนบทจะช่วยให้ชาวบ้านได้ฝึกการอ่านต่อไป ขณะเดียวกันผู้ที่อ่านออก เขียนได้
แล้วก็มีโอกาสได้ฝึกฝนการอ่านอยู่เสมอ เป็นการดำรงสภาพการรู้หนังสือ และทำให้ประชาชน
ทั่วไปได้รับความรู้เพื่อส่งเสริมการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตให้พัฒนาต่อไป วัสดุการอ่าน
ที่ผู้ใหญ่และประชาชนทั่วไปนิยมอ่าน ได้แก่ หนังสือพิมพ์รายวัน วารสาร นิตยสาร หนังสือที่มี
ภาพประกอบ หนังสือหรือสิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวกับการงานอาชีพ เช่น การเลี้ยงกุ้ง การเลี้ยงปลา
การเลี้ยงหมู การเพาะเห็ด ฯลฯ รวมทั้งอาชีพใหม่ ๆ ที่น่าสนใจ (พระครูโสภณธรรมภากร
เจ้าอาวาสวัดศรีทองนพคุณ จังหวัดร้อยเอ็ด, สัมภาษณ์)

ผู้ให้บริการ ผู้ให้บริการของห้องสมุดวัด ได้แก่ พระภิกษุสามเณรในวัด หรืออาจเป็น
ประชาชน เยาวชนที่อาสาสมัครช่วยงานห้องสมุด บริการโดยทั่วไปของห้องสมุดวัด ได้แก่

1. การให้ยืมหนังสือ
2. แนะนำการใช้หนังสือและห้องสมุด
3. บริการตอบคำถามและช่วยการค้นคว้า
4. จัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์และส่งเสริมการอ่าน เช่น

จัดนิทรรศการ ปาฐกถา อภิปราย ฉายภาพยนตร์ เล่านิทาน ฯลฯ

5. ร่วมมือกับสถาบันอื่น ๆ เช่น จัดหาหนังสือสิ่งพิมพ์ รูปถ่ายให้ตามความต้องการ หรือให้ยืมสถานที่ เพื่อการชุมนุมที่เกี่ยวกับประโยชน์ของชุมชน

นอกจากบริการที่กล่าวแล้วห้องสมุดวัดอาจจัดบริการหรือกิจกรรมอื่น ๆ แก่ผู้ใช้บริการได้อีกตามความเหมาะสม สำหรับห้องสมุดวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนมากให้บริการหลัก 3 อย่าง คือ การให้ยืมหนังสือ แนะนำการใช้หนังสือและห้องสมุด และแนะนำหนังสือที่น่าสนใจ บริการหลักคือ การให้ยืมหนังสือ ทั้งนี้เพราะห้องสมุดส่วนมากคับแคบไม่มีที่นั่งอ่านเพียงพอ จึงให้ยืมไปอ่านได้โดยไม่มีกำหนดเวลา ทำให้มีปัญหาผู้ยืมหนังสือไปแล้วไม่ส่งคืนเนื่องจากลืมหรือหนังสือหาย ทำให้หนังสือน้อยลงทุกที กิจกรรมที่นิยมจัดคือการตอบปัญหาธรรมะในวันสำคัญทางศาสนา มีการแข่งขันชิงรางวัลจึงทำให้ได้รับความสนใจจากนักเรียนหลายโรงเรียน ส่วนกิจกรรมอื่น ๆ มีการจัดน้อยมาก บางแห่งก็ไม่จัดเลย เนื่องจากการขาดบุคลากรและงบประมาณในการดำเนินงาน

ลักษณะโดยทั่วไปในการบริหารงานห้องสมุดวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เจ้าอาวาสวัดจะเป็นผู้ที่มีอำนาจสูงสุดในการดำเนินงานห้องสมุดทุกด้าน ห้องสมุดในวัดขนาดเล็กส่วนมากเจ้าอาวาสจะเป็นผู้ดำเนินงานเอง ส่วนห้องสมุดในวัดขนาดใหญ่หรือวัดขนาดกลางเจ้าอาวาสจะมอบหมายให้ภิกษุสามเณรหรือฆราวาสเป็นผู้ดำเนินงานห้องสมุด ซึ่งต่อไปนี้มีแนวโน้มว่าจะมีการมอบหมายให้ฆราวาสเป็นเจ้าหน้าที่ห้องสมุดวัดมากขึ้น เนื่องจากฆราวาสมีความคล่องตัวมากในการทำงานและการบริการสำหรับประชาชนทั่วไป ปัญหาสำหรับด้านบุคลากรก็คือ การขาดความรู้ในการดำเนินงานห้องสมุด ในเรื่องนี้มหาวิทยาลัยขอนแก่นได้สนับสนุนโดยภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ได้จัดโครงการ "การถวายความรู้แด่พระสงฆ์ เรื่องการดำเนินงานห้องสมุด" สถานที่ ห้องสมุดคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เมื่อวันที่ 15 - 18 ธันวาคม พ.ศ.2527 เพื่อช่วยให้พระสงฆ์สามารถให้ความช่วยเหลือในการดำเนินงานที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านและดำเนินงานห้องสมุดของวัดได้ด้วย (กุลธิดา สงวนรัชฎ์ 2528: 39-52) มีพระภิกษุจากอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดขอนแก่นเข้ารับการอบรม 56 รูป ส่วนพระภิกษุในจังหวัดอื่น ๆ นั้นยังมีความคาดหวังให้มีการจัดอบรมดำเนินงานห้องสมุด เป็นอย่างมาก

ห้องสมุดวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนมากขาดแคลนงบประมาณสำหรับการใช้จ่ายบำรุงห้องสมุดและการจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขาดแคลนวัสดุการอ่าน เนื่องจาก

ห้องสมุดวัดส่วนมากได้รับหนังสือสิ่งพิมพ์จากการบริจาค เช่น การทอดผ้าป่าหนังสือ การจัดถวายของประชาชน เป็นกลุ่มหรือรายบุคคลซึ่ง เป็นเวลานานจึงจะได้รับการบริจาคสักครั้งหนึ่ง วัดจำนวนมากจึงมีความต้องการการสนับสนุนด้านวัสดุการอ่าน เช่น ควรให้มีการทอดผ้าป่าหนังสือมากขึ้นกว่าเดิม เป็นต้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย